

Vidare kan också framhållas att det framförallt är traditionen i sig som ägnas intresse, vilket troligtvis har sin grund i att det är en etnologisk studie.

En historisk studie av företeelsen hade nog snarare inkluderat flera liknande traditioner, såsom exempelvis luciafirandet, och koncentrerat sig på domesticeringen av dessa sedvänjor mot bakgrund av samhällets modernisering. Detta är i och för sig en fråga som Skott berör, men den skulle gott ha kunnat ägnas större uppmärksamhet.

Uppsala universitet

ESBJÖRN LARSSON

Rolf Adamson, *Reformivriga tidningar och svårflörtad överhet: Stockholmspressen och den högre förvaltningen under 1820-talet* (Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien: Förlag 2014). 408 s. + CD ROM.¹

Att gå från forskning om svensk järnhantering, agrarhistoria med inriktning på spannmålsfrågor och statliga planeringsorgan till presshistoria tycks inte alldeles självklart – om än rummets och tidens enhet, svenskt 1800-tal, är gemensam nämnare. Men med sin senaste bok, *Reformivriga tidningar och svårflörtad överhet*, har Rolf Adamson, professor emeritus i ekonomisk historia vid Stockholms universitet, tagit denna något oväntade väg i sin forskning. Dock är, vid en närmre blick, steget till att låta studiet av statlig förvaltning också omfatta dess ifrågasättande granskare, tidningarna, ett både naturligt och fruktbart perspektivbyte.

Boken är imponerande redan med sina cirka 400 sidor, men därtill kommer en CD-skiva med ytterligare nästan 200 sidor. Adamson har studerat så gott som alla huvudstadens nyhetstidningar under perioden 1816–1830, dessutom otryckt material från ett stort antal offentliga myndigheter, i flera fall även gått tillbaka till 1750-talet för att rätt kunna tolka utvecklingen. Det är en betydande forskningsinsats som nu redovisas.

Sin utgångspunkt tar Adamson i den senaste presshistoriska forskningen – vad gäller förvaltningshistoria under tidigt 1800-tal går inget forskningsläge att urskilja. Att åren omkring 1820 utgör en avgörande brytpunkt i de moderna tidningarnas utveckling har kraftigt betonats av yngre pressforskare som Cecilia Rosengren, Henrik Edgren och Patrick Lundell. Tidigare har också Jarl Torbacke, bland annat i *Den svenska pressens historia*, del I, eftertryckligt understrukt betydelsen av 1820-talets press som modernitetens föregångare. Adamsons forskning stärker ytterligare dessa forskares

1. Prof. em. Rolf Adamson, Stockholm, avled den 19 mars 2015 i en ålder av 87 år. Denna recension skrevs flera månader tidigare. Reds anm.

resultat. Genom att vidga perspektivet till tidigare inte belysta områden och fördjupa studierna av förut endast ytligt behandlat källmaterial, når han nya och kompletterande forskningsresultat. Adamson vill definitivt ta ifrån *Aftonbladet* dess roll som den moderna svenska pressens "morgonstjärna".

Den sociala oron och frihetsrörelserna, "gäsningen", på olika håll i Europa efter Napoleonkrigen ser Adamson som en viktig bakgrund till den svenska pressens vitalisering och vändpunkten omkring 1820. Han betonar att svenska journalister med iver och sympati följde och i spalterna redovisade inte bara konkreta händelser utan också idéer och samhällsklimat i sin utlandsbevakning. En livligare samhällsdebatt och att nya tidningar grundades som också lyckades överleva, trots beskattning av både dem och den nya samhällsgruppen journalister, är andra tecken på något nytt.

Offentlighetsprincipen från 1766 kom inte heller till regelmässig, praktisk användning förrän in på 1820-talet, då de nya tidningarna med *Argus* i spetsen såg den som ett självklart instrument. Något större motstånd mobiliserades inte av regeringen eller de centrala ämbetsverken, utan dokument och handlingar lämnades oftast ut. Till insynen i den statliga förvaltningen bidrog också den växande publiciteten kring riksdagens revisorers berättelser och efterhand även protokoll, vars successivt alltmer kritiska innehåll noggrant kom att utnyttjas. Den medborgerliga offentligheten vidgades. En intressant fallstudie är Adamsons ingående granskning av magasinsfrågorna.

Sedan början av 1700-talet fanns i många socknar kronomagasin med spannmål som kunde tas i anspråk vid nöd- och krigsår. Allmänna magasin-sinrättningen hade överinseendet och täckte fram till cirka 1820 förlusterna med vinster från brännvinsbränningen. Försök att avsätta överskottsäd till Sydeuropa blev en dyr affär och lyftes fram som exempel på förvaltningens slöseri och ineffektivitet. Adamson, som själv gått igenom arkivmaterialet, betecknar *Argus* nyhetsförmedling som föredömlig "nyhetsjournalistik", realistisk och saklig – med offentlighetsprincipen som flitigt använt redskap.

Ett visst motstånd från överhetens sida mot öppenheten har dock Adamson funnit, då han till exempel studerat de hemliga motiveringarna i statsrådsprotokollen till tidningsindragningar på 1820-talet. Han ser där hur den representativa makten försökte bekämpa den framväxande borgerliga offentligheten, för att tala med Habermas. Att ingen forskning tidigare gjorts om offentlighetsprincipens genombrottstid i Sverige finner Adamson egendomligt.

Mest omfattande är det avsnitt som behandlar tidningarnas kritik av den högre regionala administrationen under 1820-talets första del. Adamson tycker sig urskilja en regelrätt presskampanj, med *Anmärkaren* och *Argus* i spetsen. Främst är det klandret mot landshövdingarnas och deras närmaste mäns tjänsteutövning som han studerar. Hans genomgång av tidigare inte

behandlat material från hovrätterna (bland annat advokatfiskalernas verksamhetsberättelser) har gett goda resultat. Ett särskilt avsnitt ägnas också Karl Johan och den oklara gränsen mellan regenten och privatpersonen.

I fyra kapitel möter vi 14 olika fall som gäller brister i ekonomisk redovisning, förskingringar och underslev, bristande rättssäkerhet, olaga arresteringar och häktningar, tvång (tortyr) vid förhör, översitteri och mannamån. JO:s och domstolarnas handlingar, offentligt och lättåtkomligt material, har flitigt använts och i pressen ges utförliga redogörelser för de konkreta omständigheterna. Adamson berömmar särskilt *Argus* för mod och fina journalistiska prestationer. Speciellt intressanta är fallen som rör felaktiga arresteringar, där också de eländiga förhållandena i de svenska fängelserna avslöjades. Publiciteten ledde bland annat till inrättandet av ett nytt centralt ämbetsverk för fängelser och arbetsinrättningar 1825.

Att angreppen på överheten minskade allmänhetens förtroende, är en av slutsatserna. Kungen som privatperson undgick däremot i regel kritik på 1820-talet, summerar Adamson.

En stor förtjänst med Adamsons bok är de många direktcitaten. En tidsatmosfär förmedlas, vi möter verkliga människor – och historien blir levande. Nackdelen är förstås att boken ibland blir tungläst och tenderar komma in på sidospår.

Den bilagda CD:n kompletterar och fördjupar delvis tidigare behandlade teman.

Umeå universitet

BIRGIT PETERSSON

Hanna Enefalk, *Skillingtryck! Historien om 1800-talets försvunna massmedium*, Opuscula Historica Upsaliensis 51 (Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen 2013). 176 s.

Hanna Enefalks bok om skillingtryck sönderfaller i två delar. Den förra, som upptar i runda tal en tredjedel, är en bred introduktion till medieformen och till forskningen om den, och den inkluderar även handfast information kring register och bibliografier för den hugade. Den andra delen är en mer närgående studie av utgivningen fram till och med 1875, med en djupdykning för år 1851, så som denna utgivning finns bevarad i Uppsala universitetsbibliotek.

I introduktionen diskuteras hur den här typen av tryckalster kan definieras, hur de grafiskt tagit sig ut, var och av vem de tryckts, vilka mottagarna var, tryckfrihetsrelaterade frågor, upplagor med mera. Här skjuts också tids-